

OBSERVAȚII PE MARGINEA BRONZULUI TÂRZIU DIN SUD-ESTUL ROMÂNIEI

MIRCEA MUNTEANU

Deși puține, descoperirile ce se datează între tezaurul de la Borodino și începutul culturii Coslogeni sunt prezente și-n sud-estul României.

Primul depozit de care ne vom ocupa este publicat de E. Comșa¹. Este vorba de un vas de lut ars, distrus de descoperitori, în interiorul căruia se aflau două obiecte de aur și 37 de bronz. Piese de aur sunt probabil podoabe pentru antebraț, confecționate din foiță de aur decorată cu trei șiruri paralele de proeminențe, realizate prin tehnica „au repoussé”, aplicate la limitele laterale. Piese de bronz sunt executate neglijent, din tablă de bronz. Sunt de forma unor trunchiuri de con și cea mai probabilă utilizare este cea de ampixuri. Analogiile găsite de autor sunt în Transilvania și Câmpia Panonică, punându-le în legătură cu grupa Săpânța-Pecica — în Bronz B₂-C-, sau cel mult la începutul fazei Uriu-Domănești — Bronz D. Se atrage atenția asupra faptului că cele mai vechi piese de acest tip sunt confecționate din tablă, pentru că în seria Cincu-Suseni să fie obținute prin turnare — de obicei în serie.

Pentru sud-estul României, analogii sunt la Dridu². Acest depozit, ridică două probleme. În primul rând, este vorba de cronologia depozitului, care este descoperit într-o locuință Babadag II, conform afirmațiilor descoperitoare. Depozitul este format din piese vechi de bronz, destinate retopirii — se pare că locuința era un atelier de turnat bronzul —, cu o datare ce merge din Bronz B₂-C, până în Hallstatt B. În aceste condiții, datarea cea mai plauzibilă rămâne cea propusă de E. Comșa pentru depozitul de la Poarta-Albă, și anume Bronz B₂-C.

În al doilea rând, trebuie subliniată poziția geografică a descoperirii de la Dridu, acest punct jucând rolul de adevărată placă turnantă pentru relațiile Transilvaniei cu sud-estul României atât în Bronz, cât și în Hallstatt.

¹ E. Comșa, *SCIV*, 16, 1965, 1, p. 149—158.

² V. Enachiuc, *Thraco-Dacica*, t VIII, 1—2 1987, p.p. 77, 89, fig. IV/31—52.

Depozitul (?) de bronz de la Medgidia a fost publicat de I. Nestor³ și se compune dintr-un fragment de seceră al cărui tip nu a putut fi precizat, un ac de podoabă cu capul din placă rombică decorată în tehnica „au repoussée“ în stare fragmentară și o brătară de bronz cu capetele deschise și subțiate din bară cu secțiunea lenticulară⁴. Deși ace de acest tip apar și în Siria și la Komarov, Gulai-Gorod și Borodino, I. Nestor le datează în Bronzul mijlociu și poate târziu — exemplarul de la Medgidia — cu o origine probabilă în Europa Centrală.

Tot la Medgidia a fost descoperită o rapieră de bronz⁵. Rapiera „cu cornițe“ — Hörnchenschwert — este turnată dintr-o bucată, dintr-un bronz cu mult staniu — de culoare galben deschis. Subtipul C-I, căruia îi aparține rapiera în discuție, se datează în Creta în sec. XV î.Chr. — la mijlocul și în a doua jumătate —, iar în Grecia continentală sunt încădate în general în prima jumătate a secolului al XIV-lea î.Chr. Autorii consideră că exemplarul de la Medgidia n-a putut depăși jumătatea sec. XIV î.Chr., atribuind-o unui mediu Coslogeni sau pre-Coslogeni. Acest tip se răspândește în Palestina, Creta, Albania, fosta Iugoslavie și Bulgaria. Harta răspândirii acestui tip de piese în Bulgaria⁶ indică o penetrare pe valea râului Marița, de unde se extinde spre nord-vest și nord-est. Este interesant de remarcat că în jumătatea nordică a Bulgariei, în zonele de descoperire a acestui tip de spadă se găsea și spada de tip Apa, iar subtipul C-II se găsește doar într-un singur exemplar în nord-vestul Bulgariei, pe valea râului Isker. — Cu observația că exemplarele de la Ionksvo și Dicevo — Tablița 65, fig. 4, 5 — pot să aparțină mai degrabă subtipului C-I decât C-II.

După momentul Borodino⁷, topoarele cu profil curbat devin mult mai puțin frecvente, iar exemplarele care rămân sunt izolate și evident degenerare, fenomen care l-a făcut pe Al. Vulpe să considere momentul respectiv ca *terminus ante quem* pentru existența topoarelor cu profil curbat pe teritoriul României⁸. Locul lor este luat de sceperele de piatră, caracteristice pentru culturile Coslogeni și Sabatinovka⁹. Piese de acest tip apar și în areal Monteoru și mai nou și Noua. Lista descoperirilor cuprinde următoarele localități: Voinești, Fitionești, Galați, Parcheș, Măcin, Găiceanca, Huși, Băești-Aldeni, Coțofanca, Vlădiceasca, Dorobanțu¹⁰. Fenomenul fiind foarte răspândit în lumea stepelor, de unde probabil este originar, chiar dacă apare și la Troia, ne limităm doar la analiza pieselor de pe teritoriul României. La lista anterioară se mai adaugă piesele de la Vlădiceasca, valea râului Nișcov și încă un fragment în județul Botoșani,

³ I. Nestor, *Dacia*, V—VI, 1935—1936, p. 175—189.

⁴ vezi și M.P.-Dambovită, *Depozitele de bronzuri din România*, 1977.

⁵ M. Irimia, D. Dumitrascu, *Pontica*, 2, 1969, pp. 137—147.

⁶ E. N. Cernih, *Gornoe delo i metalurghia v dresneisei Bolgarii*, Sofia, 1978, harta 106.

⁷ Pentru datarea tezaurului de la Borodino, vezi: R. Hachmann, *Die frühe Bronzezeit im westlichen Ostseeggebiet und ihre Mittel- und Südosteuropaischen Beziehungen*, 1957, p. 169—173, Al. Vulpe, *SCIV*, 10, 1959, p. 272, S. Morintz, *Contribuții la istoria tracilor timpurii*, I, 1978, p. 99.

⁸ Al. Vulpe, *op. cit.*, p. 272—273.

⁹ S. Morintz, *Contribuții...*, p. 126, I. T. Cerniakov, *Severo zapadnoe Priкар-номоро vo vtoroi polovine II tis. do n.e.*, Kiev, 1985, fig. 42.

¹⁰ El. Lăzurcă, *Pontica*, X 1977, p. 301—305, vezi și harta descoperirilor.

în asociație cu elemente materiale ale culturii Noua ¹¹. Alte două piese din județele Galați și Vrancea ¹². Deocamdată nu există o explicație general acceptată asupra originii și funcționalității acestor piese, toți arheologii fiind de acord în mod tacit, că ele sunt simboluri ale puterii, sceptre ¹³.

O atenție deosebită trebuie să acordăm, credem noi, statuei menhir de la Hamangia-Baia. Comunicată de V. Pârvan — *Dacia*, II, 1925. V. Canarache ¹⁴, analizând piesa în discuție, o datează în sec. XV î.Chr. legând-o de fenomene similare din nordul pontic, menționând *akinakes*-ul figurat pe statuie, în contextul săpăturilor desfășurate în zonă, de către D. Berciu și S. Morintz ¹⁵. Pe baza vasului descoperit la Hamangia, se fac analogii cu tumulii de la Pokrovsk, complexul datându-se în sec. XV î.Chr. Mai nou, S. Gavrilă leagă complexul de la Hamangia de cultura Bugeac — aspect local și puțin mai târziu al culturii Iamna, considerând că el se leagă de un al doilea val al purtătorilor acestei culturi, ridicând, sau mai bine-zis coborând datarea întregului complex ¹⁶. Piesa, deși datată foarte timpuriu, are figurat foarte clar un pumnal, pe care autorul îl consideră de tip *akinakes*, ce apare ca atare la sfârșitul epocii hallstattiene. Dar pumnale de bronz, apar mult mai timpuriu. Prin ce mecanism ajung ele să fie figurate pe aceste statui? Deși nu intră în spațiul temporar al subiectului nostru, nouă ni se pare că avem de-a face cu un fenomen foarte interesant de suprapunere de semnificații și influențe culturale între Europa Centrală, spațiul egeean și Caucaz, fenomen ce apare și se concretizează pe teritoriul României, în special în zona sud-estică. Eneoliticul românesc cunoaște statuetele cu cap mobil ¹⁷, răspândite spre sudul egeean, într-un număr destul de mare. Aceste statuete sunt preluate de populația nord-pontică și vehiculate în intervalul Ul-Rakhmani ¹⁸ și zona adiacentă, preluând elemente noi. În primul rând este

¹¹ M. Munteanu, *Pontica*, XXIV, p. 407, 414—416.

¹² I. Basoc, *Danubius*, X, p. 24, fig. 3/3, V. Bobi, *Vrancea. Studii și comunicări*, IV, p. 53, fig. 23/2, 3.

¹³ Că ele pot fi expresia simbolică a unor phallusuri sau nu, este o problemă secundară, credem noi, esențial fiind faptul că arareori într-o așezare sau necropolă apar două sau chiar mai multe astfel de piese. Ceea ce este interesant, este faptul că de obicei nu avem descoperiri constante de acest gen nici în fiecare așezare, nici în fiecare necropolă, de unde și ideea noastră că ele reflectă o anume concentrare a puterii — laice sau rituale — în mâna deținătorului. — M. Munteanu, *Despre sceptrele de piatră din sud-estul României*, comunicare la Sesiunea din 1993, Călărași —. În ce privește posibilitatea simbolizării unor phallusuri, vezi A. M. Tallgren, *Collection Tovastine*, Helsingfors, 1917, pp. 35—36 (Pl. I, 8—10, 17—19).

¹⁴ V. Canarache, *SCIV*, 4, 1953, 3—4, p. 709—722.

¹⁵ D. Berciu, S. Morintz, *SCIV*, 4, 1953, 1—2, p. 123—129.

¹⁶ S. Gavrilă, *Peuce*, X, 1991, p. 33—39.

¹⁷ Vl. Dumitrescu, *Dacia*, NS, IV, 1960, p. 443—453, idem, *Dacia*, NS, VII—VIII, 1964, p. 97—102, idem, *SCIV*, 8, 1957, 1—4, p. 98, idem, *SCIV*, 11, 1960, 2, p. 245—260, idem, *Arta preistorică în România*, 1974, p. 261, I. Ordentlich, *SCIV*, 18, 1967, 1, p. 150—152, N. Vlăssă, *Sargetia*, IV, 1966, p. 9—16.

¹⁸ Vl. Dumitrescu, *Dacia*, NS, IV, 1960, fig. 2.

vorba despre o eșarfă¹⁹, de proveniență caucaziană, iar în al doilea rând este vorba despre pumnal²⁰. Din punct de vedere strict arheologic, au rezultat statuetele tipice culturii Cernavodă III²¹. Menționând că populația de stepă cunoștea și ea pumnalul, dar în momentul impactului primelor valuri nord-pontice cu teritoriul României sunt doar lame de silex, noi considerăm că acestea contribuie direct la abandonarea topoarelor de cupru și piatră pe teritoriul României²², datorită arcului și manevrelor de cavalerie, suplinite de pumnal²³. În intervalul de timp dintre dispariția topoarelor eneolitice și reapariția topoarelor de piatră cu profil curbat, s-a cristalizat un cult al armelor care a avut drept prim exponent pumnalul²⁴ revenind apoi și toporul de piatră. Statuetele menhir din epoca bronzului, ca și cele ulterioare²⁵, nu sunt numai un martor al armamentului preistoric, ci și rezultatul acestor sinteze culturale²⁶. Iată de ce noi considerăm foarte important studiul epocii bronzului în sud-estul României, în totalitatea condiționărilor și interdependențelor geografice. Revenind la statuia menhir de la Hamangia, ne este greu să precizăm exact care poate fi datarea corectă, înclinând să o încadrăm tot către secolul XV î.Chr.²⁷.

Tabloul general al zonei este neclar, datorită lipsei de cercetări. Pentru a încerca să explicăm apariția culturii Coslogeni, care ocupă întreaga zonă de sud-est a României în Bronzul final²⁸ va trebui să analizăm evoluția culturilor vecine: Monteoru și Tei, iar prin proiecție logică să aproximăm, deocamdată, evenimentele din zona analizată.

¹⁹ Asupra acestui element și a arealului său: A. A. Formozov, *Kratkije soobšeniia o dokladah i polevih issledovaniiah instituta arheologii*, 1963, p. 34—37. În cadrul fenomenului discutat, putem lărgi discuția asupra vaselor antropomorfe din sud-estul Europei și la Troia. Vasul (fig. 12/4) datat larg Troia II—IV (p. 37, notele 11 și 12) nu este singurul vas antropomorf descoperit la Troia. Mai mult, vasele antropomorfe sunt comune în neoliticul și eneoliticul Carpato-Balcanic, fiind destul de frecvent întâlnite. Ceea ce este nou, și ridică destule interpretări este un vas antropomorf de la Toptepe (un personaj masculin cu barbă și centură) din stratul pre-Troia I. Acest orizont a fost descoperit recent la Yarimbürgaz, Toptepe și Haca Çeşme, fiind compus din ceramică Boian și Cultura ceramicii decorate cu note muzicale. Sosirea purtătorilor acestui orizont cultural este discutabilă, opinându-se asupra unei migrații pe calea mării (Vezi Mehmet Özdoğan și colaboratorii în *Anatolica*, XVII, 1991, p. 59—121 — vasul în discuție fig. 18/b —).

²⁰ Asupra pumnalelor, vezi: Al. Vulpe, *SCIV*, 10, 1959, 2, p. 272, M. Neagu și colaboratorii, *Pontica*, XV, 1982, p. 218 și bibliografia, Ivan Vajsov, *Anatolica*, XVIII, 1992, p. 61—69.

²¹ D. Berciu, S. Morintz, P. Roman, *Materiale*, VI, 1959, p. 103, *Istoria României*, vol. I, 1960, p. 77 și p. 81, fig. 16. M. Neagu și colaboratorii, *op.cit.*, p. 215, pl. II.

²² M. Șimon, M. Munteanu, *Symposia Thracologica*, 8, 1990, p. 105—106.

²³ M. Munteanu, „Raport preliminar asupra expediției din Mongolia—1992”, sub tipar.

²⁴ V. Boroneanț, *RMM/MIA*, 1, 1981, p. 58—59.

²⁵ S.N. Brateenko, *Arheologia*, 4, 1989, p. 70—82.

²⁶ Nu putem să nu remarcăm că și astăzi, în zonele caucaziene, pumnalul este un element indispensabil al costumului popular bărbătesc.

²⁷ Asupra monumentelor de acest tip, vezi I. Panaiotov, „Iamnata kultura Bălgarskite zemî”, *Razkopki i proučivaniia*, Kniga XXI, Sofia, 1989, G. Tonceva, *Thracia I*, Sofia, 1972, pp. 101—109 — cu mențiunea că stela de la Kaliște, după opinia noastră, aparține mai de grabă epocii bronzului decât sec. VI—V î.Chr. (fig. 2).

²⁸ S. Morintz, N. Angelescu, *SCIV*, 21, 1970, 3, p. 373—413.

Încă de la început, ținem să precizăm că în prezent, sunt cristalizate două idei generale asupra originii fenomenului Coslogeni²⁹. Una din ele consideră că această cultură ia naștere simultan cu fenomenul Noua și Sabatinovka, pe baza penetrărilor populației de stepă din Bronzul mijlociu. Fiind vorba de o evoluție internă în acest uriaș areal geografic, părțile vestice — Coslogeni și Noua — sunt direct și puternic influențate de culturile Tei și Monteoru. Cea de-a doua idee, consideră că elemente Sabatinovka gata formate au migrat spre vest și sud-vest, unde au dat naștere unor aspecte locale.

Să începem analiza evenimentelor din zonele ocupate de cultura Monteoru. Faza de maximă expansiune — spre nord — a culturii este surprinsă în faza Ic₂, dar este interesant de remarcat că în faza Ic₃ apare prima fortificație la Fitionești, când această cultură vine în contact cu purtătorii culturii Katakombnaia³⁰ — spre sfârșitul fazei IC₄ sau începutul fazei Ic₃₁.

„Fazele IC₁ și Ib sunt cele mai restrânse ca răspândire și reprezintă depuneri foarte subțiri“³². În revanșă, faza I, are o foarte mare răspândire³³, morminte izolate găsindu-se și în afara arealului tradițional al culturii — Ploiești-Triaș —. Această fază se încheie la Sărata-Monteoru cu distrugerea așezării, pentru ca la începutul fazei a II-a să avem de-a face cu prima fortificație din această așezare monteoreană³⁴. În faza a II-a, cultura Monteoru prezintă câteva puncte la vest de Carpați, în județele Brașov și Covasna³⁵, pe care Al. Oancea le consideră o încercare de expansiune spre centrele metalurgice transilvănene³⁶, iar noi le considerăm mai degrabă comptoare comerciale pentru legături între culturile Wietenberg și Monteoru. Acestea, opinăm noi, vor putea facilita apariția în cultura Monteoru a arderii negre-metalice și canelurii³⁷ originare din Transilvania ca un *posibil* prim pas spre ceea ce se va numi hallstattizare.

Cultura Tei cunoaște o evoluție similară. Fazele I și II ale culturii cunosc o evoluție locală, care nu depășește arealul tradițional decât excepțional. Faza a III-a, însă, cunoaște o expansiune neobișnuită. Dacă în fazele I și II ale culturii avem doar punctele izolate de la Baldovinești³⁸, peștera Devetachi³⁹, în afara teritoriului culturii, în faza a III-a asistăm la o adevărată explozie, elemente materiale ale culturii în discu-

²⁹ Concluziile ce s-au desprins în cadrul Simpozionului internațional cu tema „Arealul Noua-Sabatinovka-Coslogeni“, desfășurat la Călărași, 1991.

³⁰ Al. Oancea, V. Drâmbocianu, *SCIVA*, 28, 1977, 4, p. 509—529.

³¹ M. Florescu, *RMM/MIA*, 1, 1981, p. 27.

³² E. Zaharia, *Dictionar de istorie veche a României*, 1976, p. 412.

³³ *Ibidem*.

³⁴ S. Morintz, *Contribuții...*, p. 104. E. Zaharia, *op. cit.*, p. 412 — pentru fortificație —, și așezarea monteoreana I-a de la Terchești este distrusă, vezi Al. Oancea, *Dacia*, NS, XXV, 1981, p. 182.

³⁵ I. Nestor, *Istoria României*, vol. I, 1960, p. 102.

³⁶ Al. Oancea, *Dacia*, NS, XXV, 1981, p. 181.

³⁷ E. Zaharia, *op. cit.*, p. 414.

³⁸ V. Leahu, *Cultura Tei*, f.a., p. 135—137.

³⁹ S. Morintz, *Contribuții...* p. 52.

ție fiind prezente în Transilvania⁴⁰ — zona de sud-est —, Oltenia⁴¹, Bulgaria — unde sunt 7 puncte, ceea ce a determinat-o pe A. D. Alexandrescu să vorbească de-o variantă sudică a culturii Tei⁴² — și Troia VII⁴³. În aceeași fază, apar în cuprinsul culturii așezări de tip „cenușare”⁴⁴ și în ce privește ornamentarea ceramicii — ca și în Monteoru II — decorul cu caneluri⁴⁵. Fazele a IV-a și a V-a prezintă o adevărată degenerare, fiind un vizibil regres față de faza clasică, a III-a, a culturii în discuție.

În ceea ce privește corespondențele cronologice, datorită cercetărilor de până acum, avem asigurată contemporaneitatea cel puțin parțială a următoarelor faze: Monteoru I — Tei II — etapa finală Katakombnaia — etapa finală Mnovalokovaia — începutul etapei Pokrovsk — orizontul mormintelor cu puț de la Micene — orizontul depozitelor Apa Tufălău — orizontul tezaurilor Persinari—Măcin—Borodino, adică a doua jumătate a sec. XVI, a doua jumătate a sec. XV î. Chr.⁴⁶. Pe de altă parte, descoperirile de materiale ceramice sau piese de bronz identice în culturile vecine Tei, Monteoru, Coslogeni, Wietenberg, au realizat un alt orizont cronologic relativ bine precizat, care nu poate fi negat. Și anume: Tei III — Monteoru II — Coslogeni I⁴⁷.

În acest context, observația pe care noi o facem, e că indiferent ce soluție va fi adoptată pentru originea culturii Coslogeni, oricum trebuie să admitem că acest fenomen pornește mai de timpuriu. Dacă e vorba de dezvoltarea locală, începutul culturii este cert anterior, *numai că până acum n-a fost surprins nici un element concret al acestei geneze*. Dacă penetrarea nord-pontică ultimă este considerată ca definitivă, atunci trebuie să acceptăm că acest moment are loc în faza Monteoru I — Tei II, când purtătorii etapei Pokrovsk nu ajung la cristalizarea formală a culturii Sabatinovka, lăsând în același timp un spațiu temporar în care influențele Monteoru și Tei să poată fi asimilate. În acest context, ni se par inacceptabile propunerile de sincronizare cronologică dintre Tei V și Coslogeni I⁴⁸, mai ales dacă ținem cont și de faptul că în faza a V-a, cultura Tei este într-un proces de degenerare, fiind greu de presupus că mai poate influența formarea unei noi culturi.

Ajunși în acest punct, trebuie să analizăm șantierul arheologic Grădiștea Coslogeni, unde am desfășurat 4 campanii arheologice, în anii 1987, 1988, 1989 și 1991.

În primul rând, trebuie făcută precizarea că la Grădiștea Coslogeni, avem de-a face cu un „cenușar” — zolnicki — clasic, cu un diametru destul de mare, aproximativ 20—40 m — pe axe diferite —. Acest cenușar suprapune — în diferite sectoare — un tumul de epoca bronzului,

⁴⁰ Ibidem, p. 47.

⁴¹ Ibidem, p. 27.

⁴² Ibidem, p. 52—54.

⁴³ Ibidem, p. 54.

⁴⁴ V. Leahu, *op.cit.*, p. 52.

⁴⁵ Ibidem, p. 36.

⁴⁶ Al. Oancea, *op.cit.*, p. 182.

⁴⁷ S. Morintz, *Contribuții...*, p. 104—105.

⁴⁸ M. Neagu, N. Basarab, *Cultură și civilizație la Dunărea de Jos*, vol. V-VII, 1988—1989, p. 15.

probabil bronz timpuriu, eventual perioada de tranziție de la eneolitic la bronz —, în alte sectoare stratul neolitic și în sfârșit în unele sectoare, lut viu, steril. Mormintele secundare descoperite sub mantaua tumulului reprezintă un caz unic, după cunoștințele noastre, când o așezare Coslogeni sau din epoca bronzului în general, este amplasată pe un tumul. Presupunem că el era puternic aplatizat, astfel încât nu se mai putea recunoaște ca atare. În Magistralul A, acestea au fost prezentate de M. Neagu și N. Basarab la sesiunea de la Constanța din noiembrie 1990, ca fiind ale cenușarului, deci ale purtătorilor culturii Coslogeni. În al doilea rând, în afara cenușarului nu mai avem locuințe de epoca bronzului, spre deosebire de stațiunile Noua, unde faza Noua II se caracterizează prin locuințe de suprafață, distanțate la 20—25 m, situate în afara cenușarelor⁴⁹. Ba mai mult, în afara cenușarului, nu se știe precis care a fost nivelul de călcare antic — ne referim doar la epoca bronzului. În cenușar, există în Secțiunea I, paralelă cu șanțul magistral, două nivele de locuire, primul dintre ele cu o refacere, dar în secțiunile perpendiculare pe magistral apar 4 sau 5 nivele de refacere.

Toate cuptoarele considerate a fi utilizate la reducerea minereului de fier, toate șanțurile puse în legătură cu cuptoarele, apar în afara cenușarului, câteva din acestea intersectând clar, marginile cenușarului din nivel post - Coslogeni.

Pentru a se justifica afirmațiile despre siderurgie în cultura Coslogeni, stratigrafia din cenușar a fost extinsă abuziv la întregul Magistral A⁵⁰ și chiar la Magistralul B. În afara cenușarului avem de-a face cu gropi rituale sau menajere hallstattiene, geto-dacice și bordeie de sec. VI—VII și Dridu. Acestor ultime complexe le aparțin de fapt cuptoarele, care sunt de tipul în pământ cruțat cu o singură cameră de ardere și cu o singură gură de alimentare și evacuare. Toate acestea erau transformate abuziv în „Complexe Coslogeni”⁵¹.

Apariția faimoasei fibule nu trebuie să ne mire, dacă ținem cont de faptul că în Magistralul A avem și ceramică Babadag, chiar în zona de descoperire a piesei amintite.

Noi credem că în analizarea șantierului de la Grădiștea Coslogeni s-a produs o regretabilă eroare.

În ceea ce privește începuturile culturii, trebuie să ținem cont și de faptul că toate piesele de bronz descoperite în așezări Coslogeni — stratigrafie certă — își au originea în Bronzul mijlociu. Acest lucru constituie prin el însuși un semnal de alarmă, fiind complet diferit de situația din cultura Noua. În arealul acesteia piesele de bronz sunt foarte numeroase — spre deosebire de arealul Coslogeni — și în plus își fac apariția numeroase piese de bronz de tip nou, care își vor prelungi existența în Hallstatt.

În altă ordine de idei, datele radio-carbon recalibrate recoltate până la această dată⁵², indică pentru cultura Noua intervalul 1770—

⁴⁹ M. Florescu, V. Căpitanu, *Carpica*, II, 1969, p. 70.

⁵⁰ M. Neagu, D.B.-Nanu, *Cultură și civilizație la Dunărea de Jos*, II, 1986, p. 99—128.

⁵¹ S. Morintz, D. Șerbănescu, M. Munteanu, V. Căvruc, M. Neagu, *Sesiunea anuală de rapoarte arheologice*, Iași, mai 1992.

⁵² A. Laszlo, *Culture et civilisation au Bas Danube*, X, 1991, p. 23—41.

1120 — analizele de la Tucson — sau 1680—1310 — analizele Pearson și Stuiver⁵³. Aceste date, întăresc opinia autorului că fenomenul Coslogeni nu poate începe brusc, în sec. XIV î. Chr.

OBSERVATIONS CONCERNANT LE BRONZE TARDIF DU SUS-EST DE LA ROUMANIE

Résumé

L'auteur présente quelques découvertes du S-E de la Roumanie de la fine du Bronze moyen et du début du Bronze tardif, dans le contexte des réalités de tous côtés du Pont-Euxin. Bien que la présentation soit limitée chronologiquement, of fait des envois à des époques antérieures aussi, ayant en vue des pièces et des symboles véhiculés ou apparus dans cette zone.

En ce qui concerne l'apparition du phénomène Coslogeni, l'auteur le place au XIVe s. av. J.C., éventuellement au début de ce siècle rectifiant des erreurs plus récentes.

⁵³ *Ibidem*, Tableau synoptique 2.